

Stane Terčak

Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem

Partizansko šolstvo na okupiranem Spodnjem Štajerskem se je razvijalo v mnogo težjih pogojih kakor v tako imenovani »Ljubljanski pokrajini« in Slovenskem Primorju. Po vdoru in vojaški zasedbi Spodnje Štajerske 11. aprila 1941 je okupator najprej odstavil s službenih mest in v veliki meri aretiral slovensko učiteljstvo, kakor tudi mnogo drugega izobraženstva in politično sumljivih Slovencev. Pretežni del teh ljudi je izselil v Srbijo in na Hrvaško. Že v začetku okupacije je namestil svoje učno osebje, deloma kvalificirano, ki je bilo premeščeno iz Avstrije, deloma nekvalificirano, ki je o vzgoji in pouku imelo bore malo pojma. V mnogih primerih je bilo tem učiteljem prvo in najvažnejše delo, da so slovenske knjige in šolske arhive znosili pred šolo in jih zažgali. Slovensko čtivo so pobirali tudi pri privatnikih in ga uničevali. Poučevati so pričeli konec aprila in v začetku maja, a to samo v nemškem jeziku.

Ena izmed nalog okupatorjeve organizacije Štajerske domovinske zveze (Steirischer Heimatbund) je bilo brezobzirno zatiranje slovenskega jezika z vsemi sredstvi in s tem v zvezi so uvajali učne tečaje nemškega jezika za odrasle Slovence, ki so ostali na Spodnjem Štajerskem.

Po izjavah zveznega vodje Heimatbunda Steindla je bilo do 15. maja 1942 na Spodnjem Štajerskem 23.030 jezikovnih tečajev s 123.058 udeleženci. In uspeh teh jezikoslovnih tečajev? Odgovor na to vprašanje je dal sam vladni predsednik dr. Müller-Haccius pri štabnem razgovoru dne 17. maja 1943, ko pravi:

»Pri uporabi nemškega jezika v marsikaterem pogledu ne zaznamujemo nobenega nadaljnega napredka. V tem lahko vidimo nekakšen barometer razpoloženja. Vztrajati moramo na načelni liniji, da se v uradih in na službenih mestih sme šamo nemško govoriti in se osebe, ki dovolj obvladajo nemški jezik, morajo posluževati tega jezika. V ostalem pa je trenutno važnejše, da ljudje opravljajo svoje delo.«

Iz njegovega poročila veje že popolna resignacija.

Pri štabnem razgovoru dne 31. maja 1943 je izjavil vladni svetnik dr. Wöhrer:

»Na potovanjih po Spodnji Štajerski sem moral ugotoviti, da je bil jezikovni razvoj ustavljen. Občinski nameščenci govore v uradih in doma mnogo več slovensko kakor pred leti. Zato je potrebno, da župani nadzorujejo uporabo nemškega jezika in pospešujejo izpopolnitev jezikovnega znanja svojih nameščencev z domačimi nalogami in podobnimi ukrepi. Napredovanje nameščencev, ki še uporabljajo slovenski jezik, je treba onemogočiti.«¹

Med obema gornjima izjavama je velika razlika, četudi sta bili dani v zaporedju 14 dni pred najvišjim forumom odgovornih političnih voditeljev

¹ Zapisniki v Arhivu Maribor.

Spodnje Štajerske. Obe priznavata popolnoma negativen odnos naših ljudi do nemškega jezika. Dr. Müller-Haccius, ki pozna bolje in nadrobneje politični položaj na Spodnjem Štajerskem, je popustljivejši, medtem ko je Wöhrerjeva izjava ostrejša in določa ukrepe, ki so neizvedljivi, če ne že smešni. Da je bilo vpisanih, toda samo vpisanih res ogromno število ljudi v te jezikovne tečaje, je ob drakonskih ukrepih, ki jih je okupator izvajal na Spodnjem Štajerskem (izselitve, koncentracijska taborišča, streljanje talcev itd.), popolnoma jasno.

Slovenec je živel v okupirani Spodnji Štajerski, kjer je bilo izseljenih okoli 80.000 zavednih prebivalcev, pod mnogo hujšim terorjem kakor pa ljudje v Ljubljanski pokrajini, kjer so pod italijansko okupacijo poučevali slovenski učitelji v slovenskem jeziku, in se je tudi v uradih naš človek lahko pogovoril v materinščini.

Slovenski jezik in miselnost slovenskega človeka je hotel okupator čimprej iztrebiti iz Spodnje Štajerske. Eno najmočnejših sredstev vsega tega pritiska na naše ljudi je bila nemška šola in nemški jezikovni tečaji, ki bi naj po zamisli nacistov čimprej pripeljali »zapeljane« Spodnještajerce »heim ins Reich«.

Vse polno imamo primerov, ko so partizani vdrli v nemške šole in pregnali nemško učiteljstvo, ki je te, po partizanih ogrožene kraje tudi zelo rado zapuščalo. V nekaterih primerih pa so partizani šolska poslopja tudi požgali, ker je okupator nameraval po prenehanju nemškega pouka naseliti v njih nemške vojaške posadke. Že v l. 1943, posebno pa še v l. 1944 ni bilo v mnogih slovenskih vaseh nemške šole več.

Z organizacijo partizanskega šolstva na okupiranem ozemlju je pričela ljudska oblast ob krepki podpori samih prebivalcev že l. 1943 v Ljubljanski pokrajini in Slovenskem Primorju, približno leto prej preden so se pokazali zametki tega šolstva na Spodnjem Štajerskem.

Prihod XIV. udarne divizije na Štajersko, februarja 1944 je dal pogoje za novi porast osvobodilnega gibanja, zlasti OF in množičnih organizacij SPŽŽ in ZSM. Na okupirano ozemlje Štajerske je prišla vojaška sila, ki se je bojevala z Nemci lahko v odprti borbi, zasedala ozemlja in jih tudi obdržala v svojih rokah.

Politično in vojaško vodstvo je nudilo partizanskemu šolstvu vse, kar mu je v danih pogojih moglo. To šolstvo pa je dajalo naši deci zopet kulturno-prosvetne dobrine po triletnem zastrupljanju z idejami tretjega rajha.

Pričakovali bi, da nam bodo podrobne in tehtne podatke o tem šolstvu lahko posredovale šolske kronike šol, kjer je pognalo partizansko šolstvo svoje korenine. Vendar v teh kronikah marsikje ne najdemo skoraj ničesar drugega kakor golo ugotovitev, da je bila tam partizanska šola.

Kateri so vzroki, da je v šolskih kronikah o tej dobi tako malo zapisa-nega? Vzroki so v glavnem naslednji: 1. šolske kronike so pisali v l. 1945, nekatere pa še kasneje; 2. večina šolskih dokumentov je bila uničena ob vdoru okupatorskih vojaških enot decembra 1944 na osvobojeno ozemlje; 3. del dokumentov, ki se nanašajo na partizansko šolstvo, je učiteljstvo ali poskrilo ali pa uničilo, nekatere pa je okupator našel in uničil. Mnogo teh dokumentov je v skrivališčih tudi propadlo; 4. mnogi učitelji, ki so takrat na teh šolah poučevali, so odšli že v času partizanstva na nove dolžnosti in temu vprašanju niso posvečali zadostne pozornosti; 5. po osvoboditvi se skoraj nihče teh učiteljev ni vrnil na svoje takratno učno mesto. Na stara učna mesta so se vrnili

povečini izseljeni učitelji. Temu šolstvu se je posvečala pri takratnem izrednem obnovitvenem tempu dela vse premajhna pozornost.

Tudi Sodobna pedagogika se je partizanskemu šolstvu oddolžila le s skromnim pripovedovanjem spominov takratnih šolskih nadzornikov na ozemlju Slovenskega Primorja, bivše »Ljubljanske pokrajine« in Kozjanskega.

Prvi organizacijski prijemi partizanskega šolstva

Partizansko šolstvo se je pričelo na predelih IV. operativne cone^{1a} spomladi 1944 in to na ozemlju, ki je mejilo na bivšo Ljubljansko pokrajino. Prva poročila so ohranjena iz predelov litijskega okrožja — okraja Za Savo.

Prosveta, list za šolska in učiteljska vprašanja, letnik I, št. 2, maj-junij 1944, navaja med drugim v pregledu šolstva na osvobojenem in po NOV in PO Slovenije kontroliranem ozemlju v šolskem letu 1943/44 poleg Ljubljanske pokrajine, Primorske in Gorenjske tudi Štajersko. Za Štajersko imenuje samo Zgornjo Savinjsko dolino z dvema šolama in enim učiteljem, število otrok ni naznačeno. V tem času so začeli organizirati šolstvo v Solčavi (Zg. Sav. dol.) in na Henini pri Jurklostru na Kozjanskem. V Solčavi se je organiziralo šolstvo, kakor je iz dopisa tamošnjega prvega partizanskega učitelja Alberta Rajerja-Boruta razvidno, v sami Solčavi in v Logarski dolini. Skoraj gotovo je v poročilu Prosvete mišljena ta šola, ki je imela samo enega učitelja.

Poročilo v Prosveti pa ne omenja organizacije šolstva v okraju Za Savo, vključenem v okrožje Litija. Litijsko okrožje pa je takrat spadalo pod Štajersko in s tem pod IV. operativno cono. Iz tega okraja imamo ohranjeni dve zanimivi poročili oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS o šolah v okraju Za Savo.

V prvem poročilu, 22. IV. 1944 je poročal med drugim Okrožni odbor OF Litija, da je ustanovil v sporazumu z roditeljskim svetom v okraju Za Savo tri osnovne šole za pionirje v starosti 6—14 let. Teh pionirjev je bilo 120. V prvi razred so določili pionirje, ki še niso obiskovali šole oziroma so v bivši Jugoslaviji obiskovali šolo prvo leto. Vse druge pa so določili za drugi razred. Strokovnih moči ni bilo na razpolago, pomagali so si tako, da so poučevale mladinke, ki so vsaj delno nadomestovale strokovne moči. Za inštruktorico tem pomožnim učiteljicam so postavili strokovno moč, ki je bila v odboru OF južnega dela Save. Ta učiteljica bi imela pozneje pregled nad vsemi šolami, ki bi se ustanovile v litijskem okrožju. Imela bi funkcijo okrožnega šolskega nadzornika.

Sekretar Jože Gričar pravi ob koncu poročila: »Ker so te šole v našem okrožju in sploh na Štajerskem prve šole in nam še ni znano, kako naj poučujemo, Vas prosim, da nam pošljete učni načrt in knjige. Za prvi razred bomo uporabljali stare, za drugi razred pa Pionirja in Slovensko mladino.«²

Pet dni nato, dne 27. IV. 1944 je obiskala te šole Andrina Levstikova-Irena. Svoje vtise o razmerah na njih je opisala zelo plastično oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS. Izvleček iz njenega pisma se glasi: »... Na osvobojenih predelih Štajerske so izrekli starši željo po ljudskih šolah. Poročilo o tem je že poslal OK Litija na odsek za prosveto... Obiskala sem šole v treh vaseh. Otroke so porazdelili na dva razreda: v 1., 2., 3. šolsko leto

^{1a} IV. operativna cona je obsegala ozemlje okupirane Spodnje Štajerske, Koroške, Prekmurja in del Zasavja (od srede 1944 cel levi breg reke Save).

² Poročilo OOOF Litija v AMNO.

in v 4. in 5. šolsko leto. Otrokom se pozna nekoliko vpliv nemške šole (pišejo gotico), sicer pa so vse svoje znanje pozabili. 1., 2. in 3. šolsko leto lahko vzamemo kot elementarni razred, 4. in 5. šolsko leto pa kot drugo šolsko leto.

Otroke poučujejo mladinke. Učiteljev ni. Potrebno se mi zdi, da bi se kdo s šolo ukvarjal. Ker so tovarišice, ki poučujejo, obenem mladinske aktivistke, se vrši pouk le trikrat tedensko. Pouk se vrši v kmečkih izbah. Trideset se jih stiska okrog dveh miz. Z zvezki in svinčniki jih oskrbujemo sami. Šolske table ni nikjer. Učiteljice pišejo in rišejo na vrata. Vse je tako silno primitivno in vendar hodijo otroci z veseljem v »šolo«.«³

Andrina Levstikova-Žavčer piše v svojih spominih: »... Na osvobojenem in polosvobojenem ozemlju Moravske in Zasavja so že delovali NOO. Vzporedno z organiziranjem in delovanjem teh odborov se je začelo razvijati in širiti tudi partizansko šolstvo... Spomladi 1944 smo začeli organizirati prve partizanske šole po vaseh in naseljih. Ker ni bilo učiteljstva, smo te šole organizirali s pomočjo mladinske organizacije, ki je bila na Moravškem in v Zasavju dobro organizirana in so bili mladinski aktivisti vsestransko zelo aktivni. Zbrali smo primerne mladinke, ki ob ob naši pomoči učile otroke. Spominjam se, da sva s Fani Koširjevo-Meto obiskovale te šole, pripravljale načrte in uvajale mladinke v šolsko delo. Razen v Veliki vasi so bile šole še v Dešnu, Češnjicah in Pečah (morda še kje), poleti pa so se ustanovile še po drugih vaseh. Te vasi in naselja so majhna, zato je pouk obiskovalo le po nekaj otrok, kar je olajšalo delo in otroci so se naučili osnovnega znanja branja, pisanja in računanja, posebno pa partizanskih pesmi...«⁴

Način pouka je po zapiskih Žavčerjeve isti, kakršen je bil v Revirjih nekaj mesecev kasneje.

O teh prvih pričetkih partizanskega šolstva v okraju Za Savo ne zasledimo kasneje v arhivih ničesar otipljivega več. Te šole so morale pod silo razmer in teže nemškega pritiska prenehati.

V času, ko je partizansko šolstvo močno razvilo korenine po Primorskem, »Ljubljanski pokrajini«, škofjeloškem in deloma litijskem predelu, se je šolstvo na Štajerskem šele pričelo organizirati. Ta zakasnitev je imela tehtne vzroke. Do poletja 1944 na Štajerskem ni bilo osvobojenega ozemlja. Sovražne postojanke so bile po vsem ozemlju silno gosto posejane, po terenih so stalno krožile policijske patrolje. Obveščevalni aparat je bil izredno razvit, saj je imel vso podporo in zaslombo pri tujih priseljencih in domačih plačancih ter se je istovetel s politično oblastjo. Spodnja Štajerska je imela v tem času večkrat še silno slabo povezavo z »Ljubljansko pokrajino« in je bila zaradi hajk in prekinjenih kurirskih zvez dalje časa brez povezave z vojaškim in političnim vodstvom. To je vidno tudi na sami organizaciji šolstva, saj so v arhivih šolskega oddelka pri SNOS ohranjena le redka poročila o Štajerski.

Ko so bili poleti 1944 dani pogoji za otvoritev partizanskih šol v Zgornji Savinjski dolini in Kozjanskem, je vsa skrb veljala kvalificiranemu učiteljstvu, ki je še ostalo in delalo v večini primerov v drugih, neučiteljskih službah po Štajerski.

Predsedstvo SNOS je imelo organizacijo šolstva po vsem slovenskem ozemlju za izredno važno politično-vzgojno nalogo. Zato je s posebnim dopi-

³ Poročilo A. Levstik-Žavčerjeve v AMNO.

⁴ Izjava A. Levstik-Žavčerjeve.

som prosilo Glavni štab NOV in PO Slovenije, da odpusti iz vojske učitelje, ki niso neobhodno potrebni v vojski, in jih dodeli na partizanske šole.⁵

POOF za Štajersko je izdal v začetku avgusta posebno poslanico učiteljstvu, ki je ostalo na Štajerskem. Podpisali so jo takratni organizatorji šolstva: aktivni politični borci-partizani in prvi učitelji. Med drugim pravi: »Pozivamo vas kot stanovske tovariše, da se odzovete klicu svojega naroda in svojega poklica in zapustite delo po-nemških uradih. Prenehajte s hlapčevanjem krvnikom našega naroda! Zapustite kraje, ki jih drži še okupator! Vsi za borbo sposobni stopite v našo vojsko!... Narod bo sodil tudi vas po delu za našo svobodo!... Vsi ostali v naše novo ustanovljene šole! Dokazite, da ste učitelji in vzgojitelji slovenskega naroda!

Kliče vas vojska, kliče vas naša mladina, kliče vas borbeni slovenski narod!...«⁶

Iz tistih dni je ohranjen še osnutek dopisa Poverjeništvu POOF za južno Štajersko z dne 5. avgusta 1944, ki ga je lastnoročno napisal vsem okrožnim odborom OF na Štajerskem tov. Rafael (Vlado Majhen):

»Slovensko ljudstvo se v svoji celoti oklepa narodnoosvobodilnega gibanja.

Prepričani smo, da je tudi slovensko učiteljstvo na naši strani, vendar iz strahu pred okupatorjem še ni storilo zadnjega koraka — še vedno ni opustilo služb in dela za krvavi nemški nacizem. S svojim delom še marsikje utrjuje nemški upravni aparat na Štajerskem. Temu je treba napraviti konec. Kakor vse slovensko ljudstvo, tako mora tudi učiteljstvo stopiti v odkrito borbo.

V zvezi s tem se nalagajo vsem okrožnim odborom naslednje naloge:

1. Napravite popis vsega slovenskega učiteljstva v svojem okrožju in ga dostavite POOF za Štajersko.

2. Vsakega učitelja(ico) obiščite in mu izročite priloženo poslanico na slovensko učiteljstvo. Povejte vsakemu, da je njegova bodočnost odvisna od tega, kako se bo danes odločil.

3. Na ta način boste dobili direkten stik z učiteljstvom, ki mu omogočite mobilizacijo v naše vrste.

4. V kolikor ne boste uporabili učiteljstva za politično delo na terenu svojega okrožja, javljajte to POOF, da ga bo poslal na Dolenjsko, kjer primanjkuje kvalificiranega učiteljstva. Z delom pohitite!«⁷

Zanimiva je ugotovitev, da se je učiteljstvo na Štajerskem skoraj v celoti odzvalo poslanici POOF za Štajersko, kar se v tolikšni meri ni zgodilo po drugih pokrajinah.

Razmere v partizanskem šolstvu na vsem ozemlju Slovenije najlepše osvetljuje dopis oddelka za šolstvo pri Predsedstvu SNOS 7. X. 1944, naslovljen na POOF za Gorenjsko, ki prikazuje med drugim tudi razmere na Štajerskem: »... Na vsej osvobojeni slovenski zemlji deluje več kot 450 šol z okoli 800 učnimi močmi, polovica je kvalificiranih, drugo je pomožno ali nadomestno učiteljstvo... Na Štajerskem je doslej 36 kvalificiranih in 6 nadomestnih učnih moči.«⁸

Konec septembra 1944, ko je izšel gornji dopis s prikazom stanja partizanskega šolstva po vsej Sloveniji in posebej na Štajerskem, je ravno tukaj stanje kvalificiranega učiteljstva bilo zelo zadovoljivo.

⁵ Dopis v AMNO.

⁶ Izvirnik v oddelku NOB celjskega muzeja.

⁷ Dopis v oddelku NOB celjskega muzeja.

⁸ Poročilo v AMNO.

Pri organizaciji partizanskega šolstva na Štajerskem so imeli starši šolo-obveznih otrok povsod odločilno besedo in so s političnimi organi in učiteljstvom tesno sodelovali.

Oddelek za šolstvo pri Predsedstvu SNOS je 12. VIII. 1944 poslal vsem merodajnim Pravidnikom o poslovanju roditeljskih svetov, ki je vseboval 7 členov. Naloge roditeljskega sveta so bile:

1. spremljati šolsko delo,
2. skrbeti za popularizacijo šolstva,
3. gojiti povezanost med šolo in ljudstvom,
4. posredovati med starši in učiteljstvom,
5. nuditi vsò pomoč pri gospodarskih vprašanjih, ki zadevajo šole,
6. sodelovati pri socialni zaščiti, ki se tiče otrok (prehrana, obleka itd.),
7. sklicevati najmanj štirikrat na leto roditeljske zборе, da sliši nasvete in pritožbe članov.⁹

Vzporedno z organizacijo partizanskega šolstva je postalo izredno pereče vprašanje učiteljskega naraščaja za vse pokrajine, kjer je bilo partizansko šolstvo razvito. Z osvoboditvijo so se še pojavljale povsem nove naloge. Prvenstveno vprašanje, ki veje iz vseh dopisov, je kvalificirani kader, ki ga je zaradi izselitev zelo primanjkovalo. V tej prvi dobi so imele šole na Štajerskem največ kvalificiranega kadra. Saj je prišla približno na 6 kvalificiranih učiteljev le ena pomožna učna moč. Povsod drugod je bilo v tem pogledu mnogo slabše. Potreba po kvalificiranih učnih močeh je iz dneva v dan naraščala. Po Prosveti (maj-junij 1944) bi prišlo ob osvoboditvi v pošte v le nekaj nad 2000 poklicnih, ker so se učiteljske vrste v času okupacije 1941—1945 zelo razredčile (padli, zdravstveno nesposobni, po internaciji živčno uničeni, zaposleni z drugimi funkcijami, politično kompromitirani v času okupacije itd.). Po takratnih računih oddelka za šolstvo pri Predsedstvu SNOS pa bi potrebovali ob osvoboditvi okoli 6000 učnih moči. Zato so že takrat pričeli skrbeti z vso resnostjo za bodoči učiteljski naraščaj. Iz te skrbi, da se prvenstveno zamaše vrzeli v partizanskih šolah in takoj po osvoboditvi, je oddelek za šolstvo dal pobudo za organizacijo pedagoških tečajev po posameznih pokrajinah.

Poleg pedagoškega tečaja v Beli krajini (Dobliče pri Črnomlju) je začel oddelek za šolstvo pri Predsedstvu SNOS organizirati pedagoški tečaj na Štajerskem. Iz dopisa, poslanega POOF dne 23. X. 1944, posnemamo:

»... Vedno večja potreba po učiteljskem kadru že danes narekuje vzgajanje novega učiteljskega naraščaja. V ta namen se vršijo pedagoški tečaji za nadomestne učitelje. Ti tečaji se doslej vršijo le na enem kraju za kandidate vsega osvobojenega ozemlja, kar nikakor ne zadostuje, posebno še, ako imamo obrnjen pogled v bodočnost. Zato bo moral vsak POOF organizirati svoj pedagoški tečaj za nadomestno učiteljstvo, čim bodo zato dani pogoji...

Na področju POOF za Štajersko so že dani taki pogoji, zato naročamo, da pristopite čimprej k organiziranju samostojnih pedagoških tečajev za kandidate, ki imajo potrebne pogoje... Vaš tečaj naj bi bil namenjen kandidatom iz Štajerske, Koroške in Gorenjske...¹⁰

Po gornjem dopisu oddelka za šolstvo pri Predsedstvu SNOS so bili dani temelji za prvi pedagoški tečaj na Štajerskem, ki naj bi zajel tudi Koroške in Gorenjce. Okrožni odbor OF Celje je poslal 16. XI. 1944 vsem okrajnim odborom dopis, v katerem naznanja, da se bo 25. XI. 1944 pričel na osvobojenem ozemlju Štajerske pedagoški tečaj. Vsak okraj naj bi poslal po dva kandidata. Po omenjenem dopisu naj bi se tečaj pričel 24. XI. 1944. Pedagoški tečaj je

⁹ Izvirnik v AMNO.

¹⁰ Izvirnik v AMNO.

bil v gasilskem domu na Ljubnem v Zgornji Savinjski dolini. Vodil ga je pokrajinski šolski nadzornik Dušan Lunder-Kresimir, predavali pa so sekretar POOF Jože Jurančič, Jože Kocbek, Meta Košir, okrožna šolska nadzornica Marija Božič, Radovan Gobec in Liza Venišnik. Oddelek za šolstvo je določil za vodjo tečaja Vilka Kolarja, nadzornika novomeškega okrožja. Poleg njega so bili poslani na Štajersko še nekateri učitelji, vendar zaradi nemških hajk na določena mesta niso prišli in so se vrnili na Dolenjsko.¹¹ Ta pedagoški tečaj na Štajerskem je trajal do 6. XII. 1944. Ob nemški hajki na osvobojeno ozemlje Savinjske doline se je moral predčasno zaključiti.

S Štajerske so se konec septembra napotili prvi tečajniki v II. pedagoški tečaj v Dobliče pri Črnomlju. Odšli so po TV liniji. Bilo je 5 tečajnic in 2 tečajnika. Dva izmed njih sta bila Korošca. Po opravljenem tečaju so se vrnili na osvobojeno ozemlje Zgornje Savinjske doline.

Partizansko šolstvo v Zgornji Savinjski dolini

Poleti 1944 je bil osvobojen večji del Zgornje Savinjske doline.

Meja med osvobojenimi predeli in okupatorjevimi zasedenimi ozemljem je potekala po črti: Soteska pri Letušu—Preseka—Tajna—Skorno—Sv. Florjan pri Belih Vodah—Tolsti vrh—Staknetov vrh—Krnos—Komen—Travnik—Lanječi vrh nad Raduho—Mrzla gora—Savinjsko sedlo—Grintavec—Brana—Kamniško sedlo—Planjava—Ojstrica—Velika planina—prelaz Črnivec—Menina planina—prelaz Lipa—del Dobrovelj—Soteska.

V Zgornji Savinjski dolini so bili prvi »šolski krožki«, kakor so jih imenovali v Solčavi. Delovati so pričeli v maju in juniju 1944. Otroci so se zbirali po kmečkih izbah. Te začasne šolske krožke je vodil Franc Herle iz Solčave.

O prvih organizacijskih prijemih šolstva v Zgornji Savinjski dolini je poročala Komanda solčavsko-logarskega področja oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS 26. VI. 1944:

»Po nalogu štaba Koroške grupe odredov sem bil določen, da organiziram šolstvo na solčavsko-logarskem področju... Ljudstvo je z veseljem sprejelo vest, da se bo zopet odprla šola... Za dan 27. VI. 1944 sem sklical roditeljski sestanek staršev vseh šoloobveznih otrok, da se pogovorimo o željah in zahtevah glede šole in pouka. 28. VI. bom imel vpisovanje, s 1. VII. pa se bo začel na tem področju redni šolski pouk. Poučeval bom v privatni hiši, ker je bila šola požgana in porušena. Pouk bo dopoldne in popoldne. Dopoldne bo pouk za višjo narodno šolo, popoldne pa za nižje razrede. Šolo sem razdelil na dva sektorja in to na Solčavo in Logarsko dolino z okolico. Prve tri dni v tednu bi poučeval v Solčavi, ostale tri dni pa v Logarski dolini v domu »Logarskih sester«. Po tem razporedu bodo lahko obiskovali šolo vsi šoloobvezni otroci tudi iz najoddaljenejših krajev. Referent za šolstvo Albert Rajer-Borut.«¹²

To je prvo pisano poročilo o pričetku partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini. Klopi in staro šolsko tablo so pripeljali v Logarsko dolino iz Solčave. Na tem sektorju se je stalno zadrževal Vzhodno-koroški odred, ki je imel v Robanovem kotu tudi partizanske bolnišnice.

Prvi partizanski učitelj, domačin v Zgornji Savinjski dolini, je bil Franjo Petrač-Hotimir. 1. VIII. je bil osvobojen zgornji del Zgornje Savinjske doline. S tem dnem se je pričela po vsej dolini tudi organizacija partizanskega šolstva.

¹¹ Dopis v Šolskem muzeju v Ljubljani.

¹² Poročilo v AMNO.

Učitelj Petrač je sprejel sporočilo naj se takoj napoti v Solčavo, kjer bi prevzel pouk, ker je bil partizan Albert Rajer, ki je gori poučeval, določen za drugo delovno mesto. Medpotoma pa je bil obveščen, naj se javi pri POOF za Štajersko, ki je takrat imel sedež pri kmetu Martinu Tesovniku p. d. Fluderniku v Savinji pri Ljubnem. Sekretar POOF dr. Aleš Bebler ga je kot domačina postavil za začasnega pokrajinskega šolskega nadzornika za Štajersko z nalogo, da začne z organizacijo partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini.

Prvi sedež šolske organizacije je bil v hiši Martina Sema p. d. Lizneka, Ljubno št. 1. Tukaj so se prijavljali prvi partizanski učitelji ob nastopu službe na partizanskih šolah. V tem času je POOF postavil za okrožnega šolskega nadzornika Zorka Kotnika, tajnik pa je bil Cvetko Grgič, bivši šolski upravitelj v Solčavi.

Ta prva imenovanja šolskih funkcionarjev v Zgornji Savinjski dolini so bila izvršena brez vednosti oddelka za šolstvo. To je bilo popolnoma razumljivo, ker je bilo treba hitro ukrepati. O tem se nam je ohranil dopis oddelka za šolstvo pri Predsedstvu SNOS od 18. VIII. 1944, ko piše POOF za Štajersko: »Zvedeli smo, da ste za štajersko področje postavili za šolskega nadzornika tov. Hotimirja, o čemer doslej še nismo bili obveščeni...«¹³

O pričetkih partizanskega šolstva pripoveduje Franjo Petrač: »Z nadzornikom Kotnikom sva hodila iz kraja v kraj po Zadretju in Savinjski dolini, kjer sva bila dobro znana. Iskala sva zasilne šolske prostore in opremo po zasebnih hišah, da se je pouk mogel čimprej začeti. Ljudstvo je bilo uvideno in šolstvu naklonjeno. S Kotnikom sva opravljala tudi inšpekcijsko službo. Učiteljstvo je vestno in času primerno izvrševalo svoje poslanstvo. Krajevne odbore OF sva naprosila, da so dali nadkriti zidovje požganih šol. Mladina je bila željna slovenskih učiteljev in materine govorec.«¹⁴

Ko je Franjo Petrač odšel na novo dolžnost v Gorico v Savinjski dolini, je bila postavljena za vršilca dolžnosti pokrajinskega šolskega nadzornika Andrina Levstikova-Irena, za okrožnega šolskega nadzornika pa Marija Božičeva, učiteljica iz Gornjega grada, ki je bila predlagana od POOF za Štajersko.

Andrina Žavcer-Levstikova piše v svojih spominih o organizaciji partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini:

»Z osvobojenjem Zg. Savinjske doline so prevzeli oblast NOO. Že na predvolilnih sestankih smo med drugim govorili tudi o potrebi organiziranja slovenskih šol. Po volitvah je POOF za Štajersko posebej razpravljal o organizaciji šolstva. Takrat sem bila imenovana za poverjenika za šolstvo in za pokrajinskega šolskega nadzornika... Žene so se na velikih ženskih zborovanjih, ki jih je organiziral PO AFŽ za Štajersko v Ljubnem, Gornjem gradu in Bočni, zelo zanimale za šolska vprašanja in prevzemale obveze za organizacijo partizanskih šol.«¹⁵

Ko je odšla Andrina Levstikova na novo dolžnost, je oddelek za šolstvo z odlokom 10. XI. 1944 imenoval za začasnega pokrajinskega šolskega nadzornika Dušana Lundra-Kresimira, ki je opravljal posle nadzornika do svoje smrti. Padel je v decembrski ofenzivi na osvobojeno ozemlje na sektorju Podvolovljek—Velika planina.

V času partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini so bile štiri učiteljske konference. Prva je bila takoj v začetku avgusta 1944 pri Martinu Semu

¹³ Dopis v AMNO.

¹⁴ Petračeva izjava v oddelku NOB celjskega muzeja.

¹⁵ Izjava A. Levstik-Žavcerjeve oddelku NOB celjskega muzeja.

na Ljubnem, kjer je bil takrat sedež prosvete. Razprava je tekla o organizaciji šolstva in o politični situaciji doma in po svetu. Referat o politični situaciji je imel član Oblastnega komiteja KPS za Štajersko in POOF Dušan Bole. Kmalu nato je sledila druga učiteljska konferenca na Forštu na Ljubnem. Razpravljali so o perečih šolskih zadevah in o borbi za svobodo.

Tretja in najmnogičnejša konferenca je bila novembra 1944 v gostilni Majcenovič v Radmirju. Vodil jo je Jože Jurančič, sekretar POOF za Štajersko. Četrta konferenca je bila 4. XII. 1944 pri Toniču v Nazarjih. Vodil jo je pokrajinski šolski nadzornik Dušan Lunder-Kresimir. V času konference se je že pričel nemški napad na osvobojeno ozemlje. To je bila zadnja konferenca partizanskih učiteljev na osvobojenem ozemlju Zgornje Savinjske doline.

O razvoju partizanskega šolstva v Zgornji Savinjski dolini je ohranjenega malo arhivalnega gradiva.

Na osvobojenem ozemlju Zgornje Savinjske doline so delovale naslednje partizanske šole:

Šola	Pouk je trajal	Oddelki	Število obiskujočih otrok
1. Solčava	1. VII.—22. X. 1944	4	pribl. 60
2. Luče	20. VIII.—10. XII. 1944	4	80
3. Ljubno	sept.—6. XII. 1944	6	90
4. Radmirje	sept.—6. XII. 1944	3	100
5. Gornji grad	1. IX.—15. XII. 1944	7	100
6. Nova Štifta	16. IX.—14. XII. 1944	4	161
7. Bočna	oktober—6. XII. 1944	3	90
8. Šmartno ob Dreti	oktober—6. XII. 1944	1	35
9. Gorica	18. IX.—6. XII. 1944	2	90
10. Nazarje	10. VIII.—25. XI. 1944	1	74
11. Šmihel nad Mozirjem	okt.—nov. 1944	2	37
12. Rečica	sept.—6. XII. 1944	4	200
13. Mozirje	10. XI.—25. XI. 1944	4	200
14. Lepa njiva	1. X.—30. X. 1944	2	30
15. Podvolovljek	podatki neznani	1	?
Skupno 15 šol		48 oddelkov	nad 1347 ¹⁶

Partizansko šolstvo na Kozjanskem

Partizansko šolstvo na Kozjanskem se je razvijalo in vraščalo v narodno-osvobodilno gibanje pod težjimi pogoji od onih v Zgornji Savinjski dolini. Kozjansko so obkroževale močne okupatorske sile, ki so varovale zanje izredno važne prometne poti Zagreb—Zidani most—Celje—Grobelno—Maribor. Okupatorskim silam pa so stali ob strani še nemški priseljenci v krško-brežiškem pasu in ob Sotli. Na Kozjanskem tudi ni bilo stalno večjih partizanskih enot razen Kozjanskega odreda. Vendar so imela vsa politična in kulturna dogajanja tu neko prednost, ki jo je dajal sam teren z raztresenimi vasi in samimi slabimi komunikacijami in obsežnimi gozdovi.

Prvi začetki neorganiziranega partizanskega slovenskega šolstva na Kozjanskem, če ga lahko tako imenujemo, so se pričeli po poročilih Janka Regvata, okrožnega šolskega nadzornika za Kozjansko že 1. 1942. Posredni vzrok temu so nedvomno bili tudi nemški jezikovni tečajji, ki so ravno v tem letu hoteli preobraziti naše ljudi v Štajerce, zveste Rajhu. Proti temu hudemu

¹⁶ Poročila partizanskih učiteljev in šol. upr. posameznih šol oddelku NOB celjskega muzeja.

Partizanska šola v Ljubnem v Savinjski dolini jeseni 1944

vsestranskemu pritisku s tečaji se je rodil v srcih naših zavednih ljudi odpor, ki ga je še vzpodbudila velika opora s strani kozjanskih partizanov. Pravi polet in vso organizacijo pa je dala politična oblast.

O teh prvih, zelo značilnih poskusih piše nadzornik Regvat:

»Ko postane v l. 1942 gibanje vse živahnejše, se pojavijo tudi majhne ilegalne grupe otrok, ki jih poučujejo zavedne slovenske žene. Predvsem so se učili pisanja in čitanja, pa tudi o naših partizanih, o Titu in Osvobodilni fronti so mnogo slišali. Ljudstvo je zasovražilo nemško šolo, slovenske pa ni bilo.«^{16a}

Z nastankom osvobojenega ozemlja na Kozjanskem poletu 1944 se prične ne samo organizacija šolskih, ampak tudi kulturnih ustanov, ki dosežejo svoj najvišji vzpon v Kulturnem domu na Planini, pevskih zborih in dramskih skupinah.

Vse to prosvetno in kulturno delo se je razvijalo na osvobojenem ozemlju, čigar črta je mejila na ozemlje, kontrolirano po okupatorju, v naslednjih krajih: Socko pod Kozjem—Ključica—cesta Vrenske gorice—Bučka gora—Verače—Sela v ravni črti na Rudenco—cesta do Volčjih jam—Njivica—Jezerce do bližine Šentruperta (nad Vodiciami)—Laška vas—Mišji dol—Gračnica po hribovju na Mrzlo planino (Veliko Kozje)—nad Zidanim mostom—Kozičje—Radež—niže Razbora—Križ—Krakovo—Mestni vrh—Dobje Rebno nad Zgornjim Leskovcem pri Raštanju—Lipni vrh—Mrčna sela—Veliki kamen—Socko.¹⁷

Prvo poročilo o organizaciji partizanskega šolstva je iz srede julija, tako da lahko sklepamo na organizirano delo političnih forumov že konec maja ali

^{16a} Sodobna pedagogika, Ljubljana 1955, str. 152.

¹⁷ Izjava bivšega komandanta Kozjanskega odreda Marjana Jerina oddelku NOB celjskega muzeja.

prve dni junija 1944. To ohranjeno poročilo, datirano z 19. VII. 1944, ki ga je napisala Fani Košir-Meta, se v odlomku glasi:

»V okrožju Radeče-Laško se je v vasi Henina osnovala šola. Poučuje tov. Iljica Trampuš... Tov. sekretar OK je sklical roditeljski sestanek, ljudje niso imeli nikakih pomislekov, temveč so z velikim veseljem sprejeli predlog. Že prvi dan je prišlo samo iz šolskega okoliša Henina 55 otrok, drugi dan pa že 64...

Kmalu se je razvedelo daleč naokoli, da imamo šolo. Tako so otroci iz Jurkloštra in okolice prišli prosit, če smejo tudi oni priti v šolo, dasi je precej daleč. Na Lokavcu pa so se starši pritoževali, češ zakaj bi ne bila tudi pri nas šola, saj je pri nas bolj varno, ker smo v hribih. Pred nekaj dnevi smo mobilizirali še eno učiteljico in v kratkem bo tudi v Jurkloštru šola... Zelo primanjkuje čtiva, ker so Nemci požgali slovenske knjige. Pošljite čimveč Pionirjev, tudi stari bodo prav prišli...«¹⁸

Kmalu nato, dne 5. VIII. 1944, je poročal oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS sekretar OOOFF Radeče-Laško Pavle Baloh: »Sedaj imamo dve šoli. Prva je na Henini in druga v Jurkloštru, katero smo 31. VII. odpri. Ljudstvo je zelo veselo. Še večje veselje je med mladino. Peter.«

O ustanovitvi prve partizanske šole na Kozjanskem piše učiteljica Iljica Jančič-Trampuševa:

»Z velikim veseljem so sprejeli ljudje novico, ko jim je tedanji sekretar Pavle Baloh-Peter junija 1944 naznanil, da se je pričel pouk v slovenskem jeziku. Za učiteljico sem bila imenovana jaz. Od ust do ust se je širil glas: »Šola bo!« Čez nekaj dni smo pričeli s poukom. Kurirji s stanice TV 25 so znosili skupaj vse potrebno. Preskrbeli so nas s potrebnimi knjigami, kredo, barvniki in zvezki. Vsak dan nas je tov. sekretar Peter razveselil s kakim darom. Sekretar in njegovi so nam oskrbeli tudi knjižnico. Bila je lepo urejena. Od nekdanje šolske knjižnice ni ostalo nič. Nemški učitelji so bili uničili ves inventar in vse knjige. Vkljub temu so imeli pionirji vse šolske potrebščine. Z veseljem so prihajali v šolo in razred je bil nabito poln. Otroci niso znali ne brati, ne pisati, nemško se niso učili, slovensko jih ni nihče učil. Pokazali so vso dobro voljo in v kratkem času je bil uspeh že viden. Kdorkoli je šel mimo heninske šole, je videl stati na straži pred šolo pionirje z lesenimi puškami. Vsak se je moral legitimirati. Mnogokrat so nas obiskali razni funkcionarji, ki so se vsi pohvalno izražali o delu in uspehih naših pionirjev.

V avgustu je šla preko Henine prva večja nemška hajka. Vsi smo bili v razredu, ko je tov. Vinko potrkal na šolska vrata in javil, da prihajajo Nemci z Brega. Komaj smo odnesli pete, so bili že Nemci na Henini. Druga večja hajka je bila v decembru. Pionirji so se ravno pripravljali na igro... Imeli smo vaje. Komaj je kurir potrkal, smo v največji naglici pospravili in zbežali iz šole. In že so bili pri šoli, a zdaj ustaši. Vso šolo so preiskali in vse pretaknili. Iz razreda je prinesel neki ustaš partizanko ter veselo vzkliknil: »Dobil sem kapo partizanskega učitelja!« Kapa je bila last pionirja, ki jo je v naglici pozabil pod klopjo. Dobili so samo kapo, mi smo se pravočasno umaknili...«¹⁹

Na Henini je v šolski zid vzdana marmornata plošča z napisom: »Prva slovenska šola na osvobojenem Štajerskem v juniju 1944.«

Točno v istem času se je pričel pouk tudi v Solčavi.

¹⁸ Poročilo v AMNO.

¹⁹ Izjava Jančičeve oddelku NOB celjskega muzeja.

S kakšnim zanimanjem so voditelji osvobodilnega gibanja sledili organizaciji šolstva na bivšem Spodnjem Štajerskem, je razvidno iz dopisa z dne 2. IX. 1944 oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS:

»Iz novo. ustanovljenega okrožja Bohor smo prejeli naslednje poročilo o razvoju šolstva v okraju Radeče-Laško:

S posebnim zadovoljstvom sprejema ljudstvo organizacijo slovenskih šol, ki se ustanovljajo po predhodnih sestankih z roditelji. Doslej sta organizirani dve šoli, prva je bila ustanovljena v Henini, druga v Jurkloštru. Osvobojeni teritorij nam nudi priliko, da ustanovimo še več šol, kakor hitro bomo imeli učiteljstvo. Dobro bi bilo, če bi nam odsek za šolstvo poslal okvirne načrte. Okrožni odbor bo predlagal v najkrajšem času okrožnega šolskega referenta v potrdilo.

Zaželene načrte pošljite na Okrožje Bohor, ki obsega sedaj bivša okrožja Radeče-Laško, Kozje-Brežice in Smarje-Rogatec.

Sekretar: Leskošek²⁰

Zanimiva so mesečna poročila okrožnega šolskega nadzornika Janka Regvata za čas od 15. IX. 1944 do 15. XI. 1944. V tem času je bila povsod na Kozjanskem in v Zgornji Savinjski dolini, kakor tudi v drugih predelih, ki niso bili osvobojeni, šolska in kulturna dejavnost precejšnja.

Od srede septembra do srede oktobra je ostal okupacijski vojni stroj nekako brez moči. V novembru in prvih dneh decembra 1944 pa je okupator izvedel načrtne koncentracije svojih čet na robu osvobojenega ozemlja. S temi četami je pričel prve dni decembra 1944 ofenzivo na osvobojeno ozemlje.

Razvoj šolstva v tem času nam poročilo Okrožnega odbora OF Kozje z dne 16. X. 1944 prikazuje tako:

»Celotno kulturno-prosvetno delo se je po motnjah, ki so bile posledica okupatorjevega vpada na osvobojeno ozemlje, zopet dvignilo. Življenje v šolah in izven njih se zopet normalno razvija. Z dnem 10. X. 1944 so bile otvorjene 3 nove šole ter znaša sedaj število vseh 11, na katerih poučuje 24 učnih moči.

Šole so: Dobje, Henina, Jurklošter, Planina, Pečice, Prevorje, Razbor, Sv. Anton, Šentvid, Zabukovje, Zagorje. Poučuje 17 učnih moči s popolno ter 7 z nepopolno pedagoško izobrazbo. Da bi bile vse šole popolno zasedene, bi potrebovali 34 učnih moči.

V programu so naslednje šole, kjer še deloma razsaja okupator: Lokavec nad Laškim, Pilštanj, Pišcece, Podgorje pri Sevnici, Sromlje in Žusem. Vpisanih učencev je 1700, šolo jih obiskuje 1200. Šolski obisk ni najboljši zaradi pogostih napadov okupatorja. Ta ovira se odstranjuje z organiziranjem obveščevalne službe, ki bo tesno povezala starše s šolo (roditeljski sestanki). Po poročilih upraviteljev delo v šolah povoljno napreduje. Ves pouk se razvija v okviru življenjskih delovnih enot. Snov se zajema iz sodobnega življenja.²¹

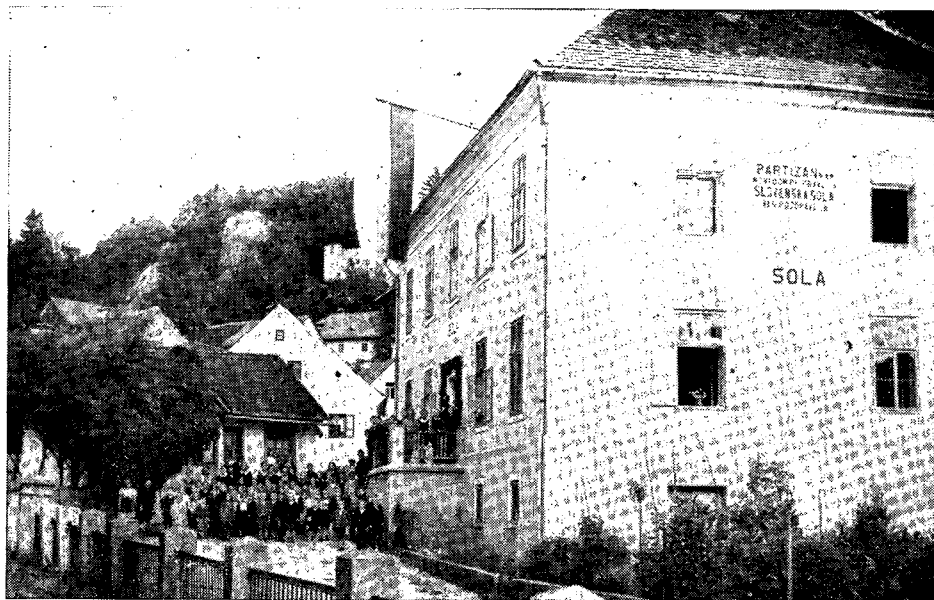
V Lokavcu nad Laškim, Pišecah, Sromljah in Žusmu se šole niso osnovalе, ker za to ni bilo potrebnih pogojev. V zgoraj navedene kraje je še vdiral okupator in bi bila deca tam preveč ogrožena, zaradi tega se je odstopilo od prvotnega programa ustanovitve šol v teh krajih.

Poročilo Okrožnega odbora OF Kozje 17. XI. 1944 pa pravi:

»Na ozemlju kozjanskega okrožja, nadzorovanega po NOV, je otvorjenih 13 šol... Na novo so odprte šole v Pilštanju, Kozjem in Podgorju. Poučuje

²⁰ Poročilo v AMNO.

²¹ Poročilo v AMNO.

Partizanska šola na Planini jeseni 1944

32 učnih moči, 12 z nepopolno pedagoško izobrazbo. V pedagoški tečaj za nadomestno učiteljstvo se pošlje 10 učiteljev, med njimi 5, ki so že poučevali.

Kljub temu, da je nastalo slabo vreme in ni dovolj oblačil, se je šolski obisk dvignil. To je treba pripisati naslednjim dejstvom: 1. jesenska dela so končana, 2. roditeljski sestanki so pogosti in na njih obravnavajo vsa pereča vprašanja in vodijo politične razgovore, 3. organizirajo se roditeljski sveti, ki prevzemajo, zavedajoč se svoje naloge, vso odgovornost za šolsko mladino in šolo na svoje rame. V splošnem se opaža dobra volja in veselje do obiskovanja šole tako s strani otrok in staršev... Šolska poslopja so v dobrem stanju... Na šolah se prirejajo šolski mitingi z velikim uspehom. Podmladek RK je osnovan na vseh šolah. Proslave: obletnica oktobrske revolucije, združitvev RA z NOV na jugoslovanskih tleh, osvoboditev Beograda, proslava 100-letnice rojstva Simona Gregorčiča... Organizirali so se politični krožki OF za učiteljstvo, na katerih se obravnavajo vprašanja politične graditve in izvenšolskega dela...²²

Iz tega poročila veje izredna aktivnost. Šola je postala povsod središče prosvetnega dela. Učiteljstvo ni delalo samo v šoli, ampak se je udeleževalo tudi vsega izvenšolskega dela. Politični krožki so dali učiteljem, katerih večina je šele prišla v partizane, jasen pogled na našo pravično borbo in pravilno politično razgledanost.

Po vsem osvobojenem ozemlju se je pokazala občutna vrzel v učnih knjigah. Kozjansko učiteljstvo se je izkazalo za najaktivnejše pri reševanju teh težav. V zapisniku 3. seje učiteljstva kozjanskega okrožja z dne 16. XI. 1944 so sprožili tudi vprašanje šolske čitanke, ki so jo nameravali izdati. Snov zanjo so zbirali učitelji. Čitanka bi imela 30—40 strani čtiva. Bila bi tudi slikovno

²² Poročilo v AMNO.

opremljena. Opremil bi jo učitelj Janko Padežnik iz Jurkloštra. Urednika čitanke sta bila učiteljica Stana Jerin s Planine in učitelj Vlado Kranjc iz Dobja. Do uresničitve te zamisli zaradi vdora okupatorja v začetku decembra ni prišlo.

Učiteljstvo je bilo združeno v štirih političnih krožkih. Prvi krožek je združeval učiteljstvo na Henini, v Razboru, Jurkloštru. Drugi krožek je zajemal šole v Kozjem, Pilštanju, Zagorju in Prevorju. V tretjem krožku so delovale šole Planina, Šentvid in Dobje. V četrti krožek so bile vključene šole južnega dela Bohorja: Zabukovje, Sv. Anton in Podgorje. Krožki so služili politični izobrazbi učiteljstva.

Kozjansko učiteljstvo je imelo od 27. X. do 16. XI. tri delovne konference, ki so obravnavale splošni politični položaj v svetu, delo v OF, šolske zadeve in izvenšolsko delo učiteljstva. Na teh konferencah so šolski upravitelji redno poročali o razmerah na šolah (roditeljski sestanki, šolski obisk, pouk itd.). Štirinajstdnevno pa so pošiljali okrožju še posebna poročila. Nekatera teh poročil so se še ohranila.

Šolski upravitelj iz Prevorja poroča o stanju šolstva v svojem kraju do 21. X. 1944:

»Vpisanih šoloobveznih otrok je 178, obiskuje jih pouk 89. Večina staršev in otrok je zelo vesela šole. Znanje slovenskega učnega jezika je obupno. Učenci nimajo nobenega besednega zaklada, ne znajo pisati po nareku in celo prepisovanje s table jim dela težave. Peti razred čita tako kakor normalno drugi v začetku šolskega leta. Podobno je znanje v računstvu in ostalem...«²³

V Razboru je bila šola odaljena komaj tri četrt ure od okupatorjeve postojanke, vendar jo je obiskovalo kljub temu 50 % otrok. Na Henini je bilo obiska 80 %. Podobni primeri so bili tudi po drugih šolah na Kozjanskem.

S kakšnimi težavami so se morali boriti partizanski učitelji in v kakšnem stanju je bila slovenska mladina v času okupacije, je dovolj razvidno iz gornjega poročila.

Na Kozjanskem so delovale sledeče partizanske šole:

Šola	Pouk je trajal	Oddelki	Število obiskujočih otrok
1. Henina	1. VII.—10. XII. 1944	4	113
2. Jurklošter	21. VII.—31. XII. 1944	2	130
3. Planina	20. VIII.—10. XII. 1944	3	169
4. Šentvid (Bohor)	20. VIII.—10. XII. 1944	3	170
5. Pilštanj	4. X.—10. XII. 1944	2	40
6. Zagorje	16. VII.—10. XII. 1944	3	prib. 100
7. Prevorje	avg.—dec. 1944	3	143
8. Dobje	sept.—15. XII. 1944	5	180
9. Razbor	?—10. XII. 1944	2	prib. 60
10. Podgorje	?	1	39
11. Kozje	sept.—1. XII. 1944	1	52
12. Zabukovje	sept.—7. XII. 1944	2	104
13. Sv. Anton	?	1	?
14. Pečice	?	1	prib. 50
15. Kalobje	?	1 (krožek)	30
16. Poreber	? 3 × tedensko	1	prib. 30
Skupno 16 šol		35 oddelkov	nad 1410 otrok ²⁴

²³ Poročilo v AMNO.

²⁴ Poročila partizanskih učiteljev in šol. upr. posameznih šol oddelku NOB celjskega muzeja.

Šole Sv. Anton, Kalobje, Poreber in Pečice so se kasneje ustanovile, zanje manjkajo podatki, h kateremu političnemu krožku so pripadale.

Vzporedno s prosvetnim delom je polno zaživele tudi ostalo kulturno delo. Nedvomno nikjer drugje na osvobojenem ozemlju Spodnje Štajerske ni bilo kulturno delo razgibano tako močno kakor na Kozjanskem. Okrožni odbor OF Kozje je imenoval Janeza Ravterja za okrožnega prosvetnega organizatorja, čigar naloga je bila, da organizira kulturno delo na Kozjanskem. Večina kulturnoprosvetnega dela je slonela na ramah partizanskega učiteljstva. O tem nam govori poročilo Okrožnega odbora OF Kozje dne 20. X. 1944:

»...Kulturno-prosvetno delo na osvobojenem teritoriju se povoljno razvija. Po premaganih začetnih težavah se je začelo sistematično delo na obnovi in izgradnji naše nove kulture. V ta namen smo zaprosili vse kulturnoprosvetne delavce, v prvi vrsti učiteljstvo...«²⁵

Učitelji so v tem času ustanovili pevske zборе v Jurkloštru, na Planini, Gorici pri Rajhenburgu (Brestanici) in Zagorju. Na partizanskem mitingu pri Šentvidu pri Planini je nastopila tudi okrožna igralska skupina s Klopčičevo enodejanko »Mati«. V tem času se je uveljavljala že amaterska igralska skupina iz Jurkloštra.

Na Planini so ustanovili prvi »Dom ljudske prosvete«. V njem sta bili knjižnica in čitalnica. V »Domu« so imeli svoj sedež vaška godba, pevski zbor in vaški oder. Za knjižnico so zbirali knjige med privatniki in povsod, kjer so bile na razpolago. Še po drugih krajih so pričeli ustanavljati javne in šolske knjižnice. V tem času so iz gradu Ruda dobili okoli 2500 leposlovnih knjig. Tu je založba »Umetniška propaganda« imela svoje skladišče.

Že iz teh pičlih podatkov odseva vsa kulturna dejavnost, ki jo je narodno-osvobodilni boj prinesel v oddaljene in zakotne kraje Kozjanskega. To kulturnoprosvetno delo je bilo na tamošnjih terenih spontan protest in izraz teženj slovenskega človeka, ki mu je okupator hotel vzeti njegovo govorico, mišljenje in čustvovanje.

Partizansko šolstvo v Revirjih

Partizansko šolstvo v Revirjih se je razvijalo v mnogo težjih okoliščinah kakor na drugem osvobojenem ozemlju. Sekretar Okrožnega odbora OF Revirji Lojze Ribič je poročal 11. IX. 1944 oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS, da bodo pričeli na vsem osvobojenem in polosvobojenem ozemlju z rednim šolskim poukom. V ta namen so mobilizirali nekaj kvalificiranih moči in upajo, da jim bo uspelo.²⁶

Osvobojenega ozemlja v Revirjih v primerjavi z osvobojenim ozemljem v Zgornji Savinjski dolini ali na Kozjanskem ni bilo. Govorimo lahko le o določenih hribovskih predelih, kamor je okupator iz bojazni pred partizani le redko prihajal. Da pa se je partizansko šolstvo tudi tam lahko razvijalo, čeprav v manjšem obsegu in v drugih organizacijskih oblikah kakor na drugem osvobojenem ozemlju, je pripisati nekaterim vzrokom. Ti pozitivni vzroki so v pokrajini sami in ljudeh. Naselja tu so redka in težko dostopna, zato jih okupator ni mogel nikdar stalno nadzorovati. Značilna je velika iznajdljivost in predanost tako političnih delavcev kakor tudi partizanskih učiteljev, ki so tukaj poučevali v mnogih primerih navezani skoraj izključno sami nase. Na teh pre-

²⁵ Poročilo v AMNO.

²⁶ Poročilo v AMNO.

delih ni bilo stalno večjih partizanskih sil, ki bi šolske ustanove lahko varovale in jih ob nenadnih nemških premikih pravočasno obveščale. Mnogokrat je bilo to učno osebje navezано samo na obveščevalno omrežje tamošnjega zavednega prebivalstva.

V krajih, kjer so pričeli s poukom, ni bilo šolskih poslopij. Zaselki so bili precej oddaljeni drug od drugega, zato se otroci niso mogli zbrati na nekih mestih v večjih skupinah. Ob teh dejstvih vidimo tukaj posebno organizacijsko obliko partizanskega šolstva, imenovano »šolski krožki«. Te male učeče skupine otrok so štejele od 8 do 20 in celo več učencev. Vsak tak krožek je imel svojo učno osebo.

Partizansko šolstvo v Revirjih se je pričelo organizirati konec avgusta in v začetku septembra 1944 po zgledu drugega šolstva. Prvi organizator šolstva v Revirjih je bil Mirko Skalin-Andrejec, učitelj-partizan in politični delavec. Partizansko šolstvo se je najprej organiziralo v okraju Hrastnik.

Oddelek za šolstvo pri Predsedstvu SNOS je dne 23. IX. 1944 poslal okrožnemu odboru OF Revirji med drugim tudi naslednja navodila:

»... Pokličite vse kvalificirane učitelje in učiteljice, ki so v okupacijskih postojankah in so se v zadnjih treh letih korektno obnašali, na osvobodjeno ozemlje. Tudi te smatramo na podlagi sklepov kočevskega zbora odposlancev slovenskega národa za mobilizirane... Današnji čas ne dopušča poučevanja v velikih poslopijih, zaenkrat je bolje, da je šola mogoče razdeljena po posameznih vaseh vsaj tam, kjer je nevarnost vdorov...

Šola mora biti v neprestani zvezi z osvobodilnim gibanjem zlasti tam, kjer so bili več let brez šole. Tam bo prvo delo, da jih naučite brati in pisati slovensko...«²⁷

Dne 30. IX. 1944 je bilo okrožje Revirji priključeno okrožju Celje. S to priključitvijo so se okraji v okrožju ozemeljsko spremenili.

Mirko Skalin piše v svojem spominskem dopisu o partizanskem šolstvu v Revirjih:

»Organizacijsko načelo so bile majhne skupine. Učitelji so jih imenovali »krožke«. Pouk je bil v zasebnih hišah. Majhne skupine otrok so bile za poučevanje zelo primerne zaradi nevarnosti hajk, ker je bilo vse okrožje nadzorovano po okupatorju. V tem pogledu so imele lažje delo šole v Šentgotardu, Šentlambertu, Dobrljevem in Čemšeniku na zagorski strani, kjer smo organizirali šolstvo konec oktobra. Statističnih podatkov učitelji niso vodili.

Okolica Trbovelj in hribovita okolica Laškega, ki je spadala pod Hrastnik, sta bili najbolj izpostavljeni področji. Zato je šolstvo na terenu Laško prenehalo v decembru 1944.

Iz zapisnika seje Okrajnega odbora OF Trbovlje z dne 12. XII. 1944, ki sem ga sam pisal, posnemam:

Šolstvo: Trenutno deluje 11 šolskih krožkov, 7 pa jih je bilo ukinjenih zaradi hajk in zajetja 4 učnih oseb (Laški teren, izmed štirih je bil ujet tudi Maks Posinek-Juš). Zaradi ugodnih prilik je trenutno najbolje organizirano šolstvo v zahodnem delu okraja (zagorski sektor). Vršijo se tedenski sestanki z ugotavljanjem metodičnih napotkov. Vodi jih kvalificirana učna moč. Po šolah se snujejo tudi podmladki RK.

Na hrastniškem in zagorskem terenu se je šolstvo obdržalo s prekinitvami do osvoboditve...«²⁸

²⁷ Poročilo v AMNO.

²⁸ Izjava Mirka Skalina oddelku NOB celjskega muzeja.

Za Mirkom Skalinom-Andrejcem je nadaljeval njegovo delo šolski nadzornik Jaka Bazelj.

Na področju Hrastnik je bilo 5 šolskih krožkov in to:

1. Sv. Katarina (Ravne, Goveji potok, Gornje Čeče), 2. Kal, 3. Dol, 4. Kovk-Krnice, 5. Gore-Sv. Jurij.

V teh krožkih sta poučevali dve kvalificirani in tri pomožne učne moči.

Na ozemlju Laško je bilo tudi 5 krožkov v naslednjih krajih:

1. Trnov hrib—Govce—Praha, 2. Praha—Govce, 3. Belovo—Spodnje Brezno, 4. Gornja Rečica (del), 5. Gornja Rečica.

Tudi tukaj sta proučevali 2 kvalificirani in tri pomožne učne osebe.

Na zagorskem terenu je bilo 7 krožkov in to:

1. Šentlambert, 2. Jablana, 3. Trojane, 4. Šentgotard, 5. Dobrlevo, 6. Čemšenik, 7. Jesenovo.

Dve učni osebi sta bili kvalificirani, drugih pet nekvalificiranih. Na področju Zagorja so krožke obiskovali v glavnem otroci stari 7—10 let. To je bil elementarni razred.

V Revirjih je bilo glede kvalificiranih učnih moči najteže. V 17 šolskih krožkih je poučevalo 6 kvalificiranih in 11 nekvalificiranih učnih oseb. Število šoloobiskujočih otrok ni točno znano, ker učiteljstvo, kakor navaja Mirko Skalin, zaradi nevarnosti hajk ni vodilo statistike. Podatki o šoloobiskujočih učencih so se po Mariji Novak-Mikuševi ohranili za Dol (10 učencev), Čeče 14 učencev, Kal (8 učencev), Čemšenik (preko 20 učencev), Kovk-Krnice (24 učencev), po Skalinovih pa za Sv. Katarino (nad 20 učencev), Kovk-Krnice (24 učencev), Gore-Sv. Jurij (18 učencev). V osmih krožkih je bilo 131 šoloobiskujočih otrok.²⁹ Za 7 šolskih krožkov ni podatkov. Če vzamemo povprečno 10 učencev v vsakem izmed 7 krožkov, je v Revirjih obiskovalo partizanske šole nad 200 otrok.

Partizansko šolstvo na Pohorju in v okraju Slovenj Gradec

Najbolj skopo so ohranjeni podatki o partizanskem šolstvu v severozahodnem delu Štajerske (zahodni del Pohorja in okrožje Dravograd, kamor je spadal okraj Slovenj Gradec). To je popolnoma razumljivo zaradi okupatorjevega pritiska, ki je bil v tem delu Štajerske najmočnejši, naša povezava z drugimi predeli, kakor tudi z Dolenjsko pa tudi najšibkejša. Ti hribovski predeli z raztresenimi naselji in saminami od jugovzhodnih pobočij Uršlje pa tja do Lovrenca in Ribnice na Pohorju so jeseni 1944 oživel v organizaciji partizanskega šolstva.

Vsi ti predeli so bili zaradi izredno važnih prometnih poti (ceste in železnice) in stalnih partizanskih napadov pod močnim in stalnim pritiskom okupatorjevih postojank Slovenj Gradec, Dravograd, Ruše in Maribor. Kljub temu pa je bilo Pohorje s svojimi prostranimi gozdovi in večjimi skupinami partizanov (Pohorska brigada, deli XIV. udarne divizije) pod neprekinjenim partizanskim nadzorstvom. Avgusta 1944 so bili večji kraji na Pohorju, kakor Lovrenc in Ribnica, osvobojeni. Po osvoboditvi teh krajev je ljudska oblast pričela tudi tukaj s pripravami za organizacijo partizanskega šolstva. V prvi polovici septembra se je pripravil pričetek šolskega pouka v Lovrencu, Primožu, Antonu in Ribnici na Pohorju.

²⁹ Izjavi Marije Novak-Mikuševe in Mirka Skalina oddelku NOB celjskega muzeja.

Ohranjeno je poročilo Okrožnega odbora OF Maribor z dne 24. X. 1944 oddelku za šolstvo pri Predsedstvu SNOS, ki pravi:

»... Velika večina tukajšnjega ozemlja je še pod okupatorjevo upravo, le kraja Sv. Lovrenc n. P. in Ribnica n. P. sta delno osvobojena, vendar je zaradi hajk v zadnjem času delo na šolskem polju začasno prekinjeno.

Na šoli Sv. Lovrenc se je začel šolski pouk 20. IX. 1944. Kot učna moč je delovala aktivistka SPŽZ. 16. t. m. se je prav tam začel z otvoritveno službo božjo redni pouk v 2 oddelkih. Kot učitelja sta nameščena 1 kvalificirana in 1 nekvalificirana učna moč. Šolsko poslopje, ki je bilo po osvoboditvi trga po požaru delno poškodovano, je primerno urejeno in se je doslej vršil pouk v dveh dobro opremljenih učnih sobah. Pouk je menjalen...

Na šolo Sv. Primož n. P. smo namestili tov. Boža Zorka z nalogo, da z ekskurendio poukom oskrbuje tudi šolo pri Sv. Antonu n. P.

Na šolo Ribnica n. P. smo imenovali šolskega upravitelja tov. Branka. Nadaljnje učne moči se mu bodo dodelile, čim jih bomo dobili. Na tej šoli se pričetek pouka šele organizira. Edino na teh šolah bi bil zaenkrat mogoč pouk.

Zbiramo po smislu okrožnice Predsedstva SNOS in POOF za Štajersko potrebne podatke in se s tem pripravljamo na čas, ko bode mogoče pričeti z rednim šolskim delom...³⁰

Po podatkih, ki so na razpolago, sta na Pohorju delovali samo dve partizanski šoli, in to v Lovrencu in Primožu (sedaj Slivnik). Priprave za otvoritev šole so bile še v Ribnici in pri Sv. Antonu na Pohorju, vendar do uresničitve ni prišlo.

V Lovrencu se je otvoritev partizanske šole začela s svečanostjo, ki so se je udeležili otroci z učitelji, predstavniki okrajnega in mestnega odbora OF in ostalo prebivalstvo.

Vse šolske potrebščine kakor papir, zvezke in kreda so ob začetku pouka dobili še v trgovinah v Lovrencu. Kasneje pa je vse šolske potrebščine prekrbela gospodarska komisija po svojih kanalih iz Maribora.

Ker je bil tamošnji teren kljub osvoboditvi še vedno nevaren zaradi možnosti nenadnih okupatorjevih vdorov, je izposloval takratni okrajni sekretar OF. Janko Ževart, da je Tomšičeva brigada za zaščito trga dodelila posebno zaščitnico, iz katere se je pri komandi mesta formirala stalna posadka. Štela je okoli 40 borcev. Na vseh prehodih v trg so bile stalne straže. Med civilnim prebivalstvom pa je bilo organizirano obveščevalno omrežje.

Število šoloobveznih otrok ni znano.³¹

V septembru 1944, ko se je odprla šola v Lovrencu, se je pričela šola tudi v Primožu (sedaj Slivnik). Tukaj je poučeval učitelj Božo Zorko. Na tej šoli je bil samo en oddelek s prvim in drugim razredom. Pouku je prisostvovalo okoli 15 otrok. Šola je bila pri kmetu Sedovniku. Pouk je trajal na obeh šolah do konca oktobra 1944. Prekinil ga je vdor okupatorja. Pouk se ni obnovil do osvoboditve.³²

V okraju Slovenj Gradec se je partizansko šolstvo najkasneje razvilo in še to v posebnem sistemu tako imenovanih »potovalnih šol«. Bistvo le-teh je bilo v tem, da je učitelj potoval od hiše do hiše in od vasi do vasi ter poučeval otroke. Za partizansko šolstvo je bilo v okraju tudi najmanj stvarnih pogojev. Konec septembra 1944 se je pričela organizacija šolstva na jugozahodnem

³⁰ Poročilo v AMNO.

³¹ Izjava v oddelku NOB celjskega muzeja.

³² Izjava v oddelku NOB celjskega muzeja.

pobočju Pohorja v Golavabuki na desnem bregu Mislinje in oktobra na jugovzhodnih pobočjih Uršlje, na območju občin Šmiklavža, Razborja in deloma Podgorja.

Pri okrajnem odboru OF Slovenj Gradec je za šolstvo in sploh za prosveto odgovarjal član odbora, učitelj Viktor Vavpot, ki je organiziral šolstvo na pobočjih Pohorja, in učitelj Rajko Iglar, ki je bil »potovalni učitelj« na levem bregu Mislinje. Šolstvo, ki se je na teh terenih komaj pričelo razvijati, je moralo v drugi polovici novembra prenehati z delom, ker se je na meji osvojenega ozemlja začel okupator načrtno pripravljati za napad na Zgornjo Savinjsko dolino.

V poročilu dne 23. XI. 1944 piše učitelj Rajko Iglar med drugim. »... Na teritoriju Okrajnega odbora OF Slovenj Gradec smo ustanovili prve tečaje naše »potovalne leteče šole«. Konec so jim napravile nemške policijske patrolje, ker obveščevalna služba ne more izključiti nenadnega napada nemške policije.«

Organizacija partizanskega šolstva je potekala v okraju Slovenj Gradec drugače kakor pa na osvobojenem ozemlju. Učitelj je najprej obiskal posamezne kmetije ter pripravljaj in navduševal starše in otroke za šolo. Ljudje so bili na teh področjih sprva nezaupljivi iz strahu pred izdajami, pogostimi hajkami in stalnimi nemškimi patroljami.

Ves obsežni hribovski teren, ki je segal le pri Šmiklavžu prav v dolino, je bil razdeljen na 4 šolske okoliše. V vsakem je bilo 6 do 10 učencev v starosti 7 do 10 let. V »stanicah«, to je hišah, kjer so se zbirali otroci za pouk, je trajal pouk po 2 do 3 ure na dan, dopoldne v eni, popoldne v drugi stanici. Vsaka stanica je prišla na vrsto le vsak drugi dan. Okrog 20. XI. 1944 je delo šolskih stanic zaradi hajk in snega prenehalo.

Na vznožju Pohorja je bil pouk v glavnem pri kmetu Pogorelčniku in Porsrnjaku na Golavabuki. Mnogi otroci so bili stari že 9 let in še niso poznali črk, ker nemških šol sploh niso obiskovali.

V januarju 1945 se je organiziral pouk še v Šentilju pod Turjakom in v Šentvidu pod Valdekom (sedaj Jarše). Tukaj sta poučevali učiteljici Matilda Pastirk in Anica Jeseničnik.³⁴

*

Znano je, da je slovensko šolstvo v zadnjih letih pred okupacijo bilo na zavidljivi višini, kar je bila glavna zasluga šolskih reformatorjev, ki so dobro poznali borbo delovnega ljudstva za napredne ideje. Te ideje so prevladoval pri vzgoji in pouku med večino naprednega učiteljstva. Zaradi tega se kvalificiranim partizanskim učiteljem ni bilo treba še posebej zvipljati v partizansko šolo.

Zaradi težkih razmer, graditve pouka na popolnoma novih idejah in zaradi velike zaostalosti otrok v nemških šolah se pouk v tem kratkem času, v katerem je bil marsikje še večkrat prekinjen, ni mogel tako dvigniti, kakor bi to želeli. Toda kljub temu so te šole polagale prve temelje izobraževanju in naprednemu gledanju naših sedanjih generacij.

Glavni vzgojni smoter partizanskih šol je bil:

1. Krepitev vseh moralnih kvalitet tlačenege ljudstva in vzbujanje samozavesti na živih zgledih narodnoosvobodilne borbe in partizanskih herojev.

³³ Poročilo v AMNO.

³⁴ Izjava V. Vavpota oddelku NOB celjskega muzeja.

2. Širjenje. splošne razgledanosti po predmetih, ki so podlaga osnovnemu znanju v ljudski šoli.

Partizansko šolstvo v okupirani Spodnji Štajerski ima glede na mišljenje vodilnih nemških funkcionarjev, ki so hoteli priključiti to ozemlje k rajhu, svoje posebno mesto. To šolstvo ni pomembno samo zato, ker se je ustanavljalo in delovalo po vseh okupiranih predelih od Save, Savinje in Sotle do Drave, da je obiskovalo te šole nad 3000 slovenskih otrok, mnogokrat ilegalno, poučevalo jih je nad 100 partizanskih učiteljev, ampak predvsem zato, ker je delovalo v osrčju okupiranega ozemlja.

Njegova posebna vrednost pa je tudi v tem, ker je ravno ljudstvo samo sprejelo te šole z navdušenjem, jim pomagalo in žrtvovalo vse, da so lahko delale.

Partizansko šolstvo na Spodnjem Štajerskem je največja afirmacija narodnoosvobodilnega gibanja in najresnejše kulturno-prosvetno delo v času okupacije.

To šolstvo je z ustanavljanjem roditeljskih svetov in šolskih odborov, ki so bili pri vsaki partizanski šoli, položilo temelje in s svojo veliko demokratičnostjo pokazalo smer naši današnji reformirani šoli.

Партизанская школа в оккупированной Нижней Стирии

Резюме

На оккупированной территории Нижней Стирии партизанская школа развивалась в гораздо более тяжелых условиях чем в так называемой „Люблянской провинции“ и в Примории.

После прихода XIV ударной дивизии в Нижнюю Стирию, когда была вполне или частично освобождена большая часть территории, и в этих местах возникли более благоприятные условия для развития школьного дела.

Первые данные о школах сохранились в литийском округе, в районе за Савой.

Школьное дело особенно развернулось на освобожденной территории верхней Савинской долины, где работало 15 школ с 48 классами и 1347 учениками.

В Козьянско работало 16 школ с 35 классами и 1410 учениками.

В угальном бассейне (Трбовлье, Загорье, Храстник, Лашко) работало 17 школьных кружков. Эти кружки находились в крестьянских домах. Их посещало свыше 200 детей.

На Похорье была школа в Св. Ловренце и Приможе, а в районе Словень Градец были организованы передвижные школы. Учителя этих школ ходили по деревням и учили детей.

В нижней Стирии партизанские школы посещало около 3000 детей. Учителей было около 100 человек.

В декабре 1944 г. оккупанты опять заняли освобожденную территорию. Школы в верхней Савинской долине, в Козьянско и на Похорье перестали работать. Частично они остались лишь в угальном бассейне и в Салешкой долине.

Партизанские школы имеют особое значение именно потому, что они работали на оккупированной территории и таким образом являлись крупным утверждением народноосвободительного движения. Велика также их роль в культурно — просветительной работе в этих местах. При этих школах работали также советы родителей и школьные комитеты. Таким образом, эта демократическая черта партизанских школ является одной из основ реформированной школы настоящего времени.